
NOUL UNIVERSAL

G.G.Constandache

Universitatea "Politehnica" București

Constand@racai.ro

"Dezordinea omului este izvorul lui de creație"
(C. Noica, 1978)

Abstract. Intelligent information processing implies the ability to acquire and process information about the environment in order to select actions that are likely to achieve the fundamental goals of survival and propagation. Sociality and culture are made possible by cognitive capacities, contribute to the ontogenetic and phylogenetic development of these capacities, and provide specific inputs to cognitive process. Indeed, cyberculture expresses the rise of a new Universal, different from the cultural forms that preceded it insofar as it is being built on the non-determination of any global meaning. This does not mean that the universality of cyberspace is neutral or without consequence, since its major manifestation, the general interconnection process, is already having and will continue to have immense repercussions in economic, political and cultural life.

CUPRINS

Despre universul discursului și despre Univers

Sensul slab și cel tare al Universalului

Vechiul și noul universal

Limite și provocări ale culturii

În loc de concluzie

Despre universul discursului și despre Univers

Lecția majoră din istoria filosofiei pare să fie concertarea celor trei paradigme (ontologică, mentalistă și lingvistică) despre care argumentează convingător Herbert Schädelbach. Intr-adevăr, astăzi "este vorba ... de a asigura mai întâi condițiile elementare ale înțelegerii pentru discursul filosofic însuși, înainte de a ne întoarce spre problemele de cunoaștere și spre lucrurile însele" (p. 59, FILOSOFIE - CURS DE BAZĂ, Ed. șt., 1999).

De altfel, în orice domeniu de preocupări, problematica în discuție conferă termenilor (și expresiilor compuse din aceștia) înțeles sau semnificație în funcție de sistemul de concepte și entități denumit univers al discursului. Mai riguros, este cazul lucrurilor asupra cărora se pot extinde cuantificatorii unei teorii formale, fie acestea obiecte fizice sau orice altceva se întâmplă să avem vedere. În acest sens, filosofi, dar și savanții, vorbesc despre universuri de discurs variate, ca de pildă cel al fizicii și, la alt, nivel, al epistemologiei. Din perspectivă neformală, cuantificator înseamnă o expresie care indică faptul că, pentru o anumită perioadă de timp, un predicat este satisfăcut în cadrul unei anumite clase de lucruri, adică într-un domeniu de referință. În logica modernă, se știe, cuvintele "unii" (câțiva) și "toți" (oricare) sunt reprezentați prin cuantificatorii existențial și , respectiv, universal. Dar în filosofia hermeneutică, așa cum scrie Paul Ricoeur: "câmpul referențial se poate extinde dincolo de lucrurile pe care le putem arăta și chiar dincolo de lucrurile vizibile și perceptibile" (p. 460, Metafora vie, Ed. Univers, 1984).

Nu întâmplător am scris mai sus univers al discursului fără inițiala majusculă. Acest termen aparține "paradigmei lingvistice" actuale, unde accentul cade pe discurs, iar majusculă vom scrie Univers în cadrul paradigmei ontologice. Într-adevăr, Universul este considerat ca incluzând tot ceea ce există, în afara lui Dumnezeu, dacă cumva acesta este admis. Numai în filosofia religioasă (onto-teologie), Universul reprezintă ansamblul creației, respectiv întreaga lume, plus omul. De obicei, termenul UNIVERS are în vedere lumea (domeniile fizicii, biologiei, sociologiei, psihologiei etc) adică ce studiază științele, ca ansambluri de relații dintre fenomene sau legi structurând această lume. Filosofarea ontologică pornește totdeauna de la obiect, iar întrebarea fundamentală ar fi: "ce este?".

Înainte de a trece mai departe, este important să subliniem faptul că există două tipuri de accepții ale termenului Univers. Accepția restrânsă și proprie are în vedere lumea în totalitatea ei sau cosmosul. Acest Univers înseamnă pentru fizicieni și astronomi totalitatea spațiului, incluzând stelele și planetele. Multă vreme, se știe, s-a considerat că "pământul este centrul Universului". Ulterior, se va considera că "sistemul solar are prioritate în Univers, deoarece se părea că întreaga întindere a Universului este definită de acest ansamblu de stele, uniform distribuite în jurul soarelui, formând Calea Lactee" (Concepție depășită și ea încă din anii 1920-30, cf. Bernard Lovell: "Ce știm despre Univers?", Ed. encicl.română, 1970, p. 10).

Cealaltă accepție, figurată, deci mai imprecisă, are în vedere acea parte din lume, unde trăim noi sau pe care o trăim. Este vorba când despre mediul profesional sau familiar, când despre cercuri prietenilor sau al intereselor etc. Cu alte cuvinte, Univers înseamnă aici lumea imediată în care trăiește cineva, adică domeniul material, intelectual sau moral; de exemplu: universul cărților sau al visurilor etc. În legătură cu toate acestea, se poate spune – fără a greși – că "fiecare persoană este centrul Universului său"... La fel cum, în concepția geocentrică, reprezentând cealaltă accepție, se reflectă orgoliul uman de a popula planeta aflată în Centrul Universului.

După cum se exprimă Fred Hoyle: “Universul este atât de vast, iar duratele de timp care prezintă interes în astronomie sunt atât de mari, încât aproape toate tipurile imaginabile de procese astronomice sunt negreșit în curs de desfășurare undeva în Univers” (*Frontierele astronomiei*, Ed. șt., 1971, p. 12).

Dar paradigma lingvistică abordează limbajul, ca expresie a gândurilor, căutând răspuns la întrebarea: “ce pot înțelege?”. După cum subliniază C. O. Schrag: “Subiectivitatea și rațiunea se nasc dintr-o rețea complexă de contingente ale unei comunicări orientate spre existență”.

Se numește **transcendent** tot ceea ce depășește experiența. Acest termen este folosit, îndeosebi de teiști, spre a descrie modul de existență al lui Dumnezeu. Acesta e postulat de ei, ca fiind dincolo și independent de lumea creată de el. Termenul se opune celui de **immanent** (ceva aflat în interior), utilizat deseori de panteiști, spre a caracteriza modul în care Dumnezeu este prezent în lumea creată, identificându-se cu ea.

Așadar este **transcendent** tot ceea ce trece dincolo de limitele unui domeniu definit. Numim realitate transcendentă orice depășește puterea noastră de cunoaștere. Expresia **transcendența** lui Dumnezeu sugerează o entitate creatoare, distinctă de creația sa. Problemele transcendente pot fi, deci, metafizice dar și religioase. Astfel de subiecte depășesc logica și matematica, situându-se dincolo de orizontul experienței, adică al întrebuirii teoriilor curente raportate la datele simțurilor.

Domeniul **transcendental** include tot ceea ce face *a priori* posibilă cunoașterea noastră (o precede și o determină). De exemplu, principiile **transcendentale** sunt cele care au autoritate și constituie orice experiență umană. Abordarea acestui domeniu presupune o reflecție asupra actului de cunoaștere, independentă de obiectul cunoașterii.

În "Critica rațiunii pure", secțiunea intitulată **Analitica transcendențială**, Kant tratează principiile intelectului, adică încearcă să arate cum categoriile se aplică la fenomene. Tot Kant aplică termenul **transcendental** la problemele ce trec dincolo de aplicarea corectă a listei sale formată din douăsprezece categorii și astfel nu pot reprezenta aspecte ale vreunei experiențe posibile. După Kant o metafizică **transcendențială** a lucrului în sine nu este posibilă, deoarece nu putem cunoaște ceea ce se află în afara experienței noastre. Pentru întrebări despre Dumnezeu, libertate sau nemurire nu pot fi date răspunsuri în cadrul științei, ci doar prin credință. Jaspers consideră certitudinea transcendenței corelată existenței, posibilă datorită situațiilor limită, corespunzând unei credințe filosofice.

Se numește **transcendentalism** în primul rând filosofia kantiană (a transcendentalului), dar prin extindere și orice teorie care susține dependența lumii experienței față de activitățile rațiunii (intelectului sau conștiinței). Astfel Husserl a încercat să transforme *doctrina fenomenologiei* într-o știință pură, ne-empirică, delimitându-se critic de naturalism și psihologism. El a argumentat că cercetarea folosirii cu sens a termenilor va trebui să se bazeze pe intuiție (intelectuală, a esențelor) și nu pe generalizări ale experienței. Analiza sistematică a conștiinței ca existent (temei-corelat obiectelor) arată că experiența nu se limitează la sesizările senzoriale, ci se extinde la tot ceea ce poate fi

obiect al gândirii: entități matematice sau logice, dispoziții sufletești sau dorințe, etc.. Pe scurt, aparține esenței obiectelor să fie corelative unor stări mentale, iar distincția între percepție și ceea ce este perceput nu se poate face.

Dacă Universul presupune transcendența creatoare sau Divină, atunci tot ce este universal trimite la ceva transcendental. Ceea ce este “dincolo” de experiență, are o răsfrângere în ceea ce este “dincoace” de experiență. Sau, în cuvintele lui Calvin O. Schrag: “În ambele paradigme, clasic metafizică și cea modern epistemologică, prezentarea (reprezentarea) a ceea ce este universal și necesar apare în perspectiva unei fundamentări verticale proprii. Există o perspectivă verticală de sus în jos (dinspre un punct transcendent și al esențelor anistorice) sau de jos în sus (dintr-un punct transcendental, logic a priori și, de asemenea, în condiții anistorice)”. Autorul citat apără raționalismul împotriva postmoderniștilor, susținând că cerințele rațiunii au rămas puternice, chiar dacă nu se mai acceptă garanțiile metafizice (ontologice) și epistemologice (mentaliste) din trecutul logocentrist. (Resursele raționalității, Ed. șt., 1999, p. 249). Transcendentalul nu este fără legătură cu transcendentalul. În acest sens, orice este universal, ar trebui să fie unanim acceptat. Cu alte cuvinte, universalitatea reprezintă o generalitate care aspiră la unanimitate, nu doar în morală, drept sau politică. După cum se exprima C. Noica, într-un comentariu al operei platonice: “Față de concept, realul e mai bogat; în schimb, Ideea este, sau vrea să fie, mai bogată decât realul... Realul nu face decât să participe la Idee” (1968, CRONICA, Iași). În cadrul paradigmei mentaliste, nu obiectul cunoașterii, ci cunoașterea obiectului devine problema (filosofia devine transcendentală). Întrebarea ei este: “Ce putem cunoaște?”. Experiența îndoielii apare aici crucială, așa cum pentru ontologie a fost mirarea și pentru lingvistică va fi confuzia.

Sensul slab și cel tare al Universalului

Este important să observăm că se poate distinge între un sens tare și unul slab pentru termenul universal. Îndeosebi pentru filosofia de limbă engleză, lucrurile sunt considerate particulare, pe când proprietățile lor apar ca universale. Un universal este, în acest sens, proprietatea afirmată despre toate lucrurile de un anumit fel; cu alte cuvinte, despre indivizii dintr-o anumită clasă. Culorile sunt universale: albastrul, de exemplu, fiind predicat pentru toate obiectele albastre. Deci, termenul admite pluralul. Se spune că universalii sau universalii sunt proprietăți sau relații (calități relative), care pot fi concretizate în diferite lucruri (individuale). Astfel, plăcile circulare sau corpurile sferice ilustrează proprietatea de a fi cerc sau sferă. Corpurile subsumate unui universal sunt asemănătoare; acesta reprezintă sensul slab al termenului. Cu îndreptățire, Constantin Noica aprecia că: “acatholia lumii engleze este agresiv formulată în nominalism, adică în doctrina ce susține că tot ce e de ordin general reprezintă un simplu nume” și refuză veritabila universalitate. (p. 129, Spiritul românesc în cumpătul vremii, Ed. Univers, 1978).

Sensul tare al universalului include platonismul, adică poziția pentru care există independent de lucruri (înaintea lor) și aristotelismul, care admite existența universalelor în lucruri, deci nu independent de ele. Așadar, pentru unii filosofi universaliiile au o existență distinctă de lucrurile particulare ce le ilustrează. Pentru Platon, se știe, lumea

observată (sensibilă) nu este decât un reflex palid (imperfect) al lumii reale, constituită din Forme, adică Idei – prototip.

Dacă Platon accepta că Formele (ontice) constituie ceva în genul Universalelor, alți filosofi au susținut că Universalele au existență mentală (în sensul lui Descartes). Deoarece numai compararea unui obiect dat cu universalul potrivit ne poate asigura că atribuim obiectului proprietatea adecvată. Într-adevar, pentru idealiști (paradigma mentalistă) doar universalele au existență reală, toate obiectele particulare fiind pur și simplu colecții reprezentative pentru universale diferite. Cu alte cuvinte, “unui lucru i se dă o anumită denumire pentru că exemplifică un anumit universal” (teză criticată, între alții, de David F-Pears).

Teoria sceptică, pentru care întreaga problemă este rezultatul unei reificări înșelătoare, ce ne ademenește să considerăm lucrul prin două categorii (particularul și universalul), în loc să reținem doar particularul a fost combătută prin observația că, în multe domenii, este importantă, chiar vitală, o teorie a universalilor. Se știe că ineismul cartezian a stat la baza doctrinei lingvistice a lui Noam Chomsky, autorul teoriei despre gramaticile generative, ce acceptă o structură comună, profundă, ca fiind sursa tuturor limbilor vorbite (scrise) pe glob. Oricum, atitudinea cuiva față de știință este dependentă de modul de considerare a genurilor (și speciilor) naturale, ca fiind descoperite sau ca fiind inventate. De asemenea, problema inducției devine mai dificilă pentru cei care consideră similaritățile proiectate ca având doar un statul convențional sau nominalist.

Amintim că problema universalilor a fost un subiect major de controversă (dispută, chiar ceartă) în filosofia medievală. Controversa referitor la natura ideilor generale i-a condus pe unii să susțină că acestea sunt simple abstracții, fără să le corespundă nici o realitate (nominalismul originar al lui Roscelin, din sec. XI). Alții le-au acordat o existență reală, considerându-le ca precedând și structurând orice cunoaștere a lucrurilor (realismul lui Duns Scotus, sec XIII). Dar a existat și o poziție de sinteză ce unifică cele două perspective: conceptualismul propus de Abélard (sec. XII), care admite că ideile genurilor există în cuget înainte de orice cunoaștere, dar nu se manifestă decât cu ocazia unei cunoașteri concrete (întâlnirea cu obiectul). De altfel, această doctrină este prezentă la Aristotel, în Organon, respectiv “Analiticile secunde”, iar mai târziu, va fi reluată de Kant.

Pe scurt, universalul, adică ceea ce se extinde la tot ce există, poate fi un principiu, valabil a priori sau înainte de orice experiență, pentru orice fel de cunoaștere și deosebit de principiile doar generale, care se obțin prin inducție, pornind de la experiență (cazuri particulare). Pentru Kant, nu numai datoria morală (imperativul categoric) este un principiu universal, valabil pentru toți oamenii și în orice împrejurare. Simultan, universalitatea formelor sau categoriilor conștiinței în genere, descoperite printr-o analiză a rațiunii pure, se opune simplei generalități a legilor obținute prin experiență. Atunci, conceptul universal va fi dedus din rațiune, pe când ideea generală este indusă din experiență. Subliniez că sensul tare pentru termenul “universal” apare în concepțiile raționaliste sau intelectualiste, iar sensul slab în concepțiile empiriste. Este un bun criteriu, ce le deosebește cu deplină evidență.

Așadar, recapitulând, termeni ca “univers al discursului”, “Univers” (cosmos sau lume) și “universal” (universalii) alcătuiesc o familie ce ilustrează în mod sugestiv concurența/concertarea paradigmatelor (lingvistică, ontologică și mentalistă) în istoria filosofiei. O mențiune specială se cuvine termenului “universal-concret”, care denumește un concept central în filosofia idealismului absolut a lui Hegel. Acesta certifică tocmai “realitatea categoriilor”, considerate ca sinteze a câte două abstracții opuse, precum apare devenirea din ființă și neființă. Dar progresul în istoria umană reduce cuplul menționat la o altă categorie, superioară. Astfel că unicul universal concret (absolut) este realitatea ca întreg, formulată într-un sistem de gândire atot-cuprinzător. Potrivit înclinației lor empiriste, neohegelienii Bosanquet și Bradley au susținut că universalul concret va fi nu doar substanțial și real, ci trebuie identificat cu legile individuale, singulare. O astfel de perspectivă, urmărind sinteza unor opuși, contradictorii chiar, ar putea să pretindă armonizarea spiritului de rigoare cu cel de finețe, după cum se exprimă B. Pascal, sau să relateze distincția dintre calitățile primare și cele secundare, înclinând spre o rezolvare spectaculoasă a problemei Qualia. În orice caz, în acest context suntem și cu metodologia denumită structural – fenomenologică, despre care se vorbește tot mai mult. O anticipare a acestei metodologii găsim, de exemplu, la Angela Botez (Euristică și structură în știință, Ed. Acad., 1978, p. 115), care se întreabă despre calea către ipoteza științifică: dacă este “exclusiv logică sau exclusiv psihologică”? În acest sens, au fost evidențiate numeroase concepte și păreri asupra existenței unor regularități în etapa euristică a cunoașterii științifice; de asemenea, asupra posibilității cuprinderii lor într-o așa-numită logică a descoperirii științifice sau în modele psihologice. În esență, diversele orientări ale filosofiei contemporane a științei reprezintă cele două înțelesuri complementare ale euristicii: “sens larg, cuprinzând orice mijloc de impulsioneare a inovației în practică și cunoaștere, precum și cel restrâns, sistem de metode și reguli pentru rezolvarea problemelor apărute în știință” (p. 144).

Nu putem încheia scurta trecere în revistă a semnificațiilor termenilor din familia universalului fără a aminti și universalitatea. Deși putem considera că universalizarea nu se întâlnește numai în cazul propozițiilor morale, ea se tratează, de obicei, ca o trăsătură distinctă a rostirilor etice. Cu alte cuvinte, trăsătura judecăților morale conform căreia, deși orice judecată morală se poate referi la un subiect particular într-o situație anumită, această judecată trebuie să se afle într-o relație supraordonată față de unele trăsături generale ale situației, deoarece pot să apară și în alte cazuri. Atunci, oricine emite o astfel de judecată, se obligă să trateze în mod similar celelalte cazuri. Importanța acestei trăsături logice a moralei constă în faptul că se poate utiliza în argumentare – Oricând admitem că judecățile morale particulare sunt legate de reguli morale, vom fi reținuți să luăm decizii arbitrare față de orice individ...

În aceste condiții, deci, orice solicitare ca relație ce leagă două ființe umane riscă să nu ofere decât o falsă oglindire, dacă încearcă să se propună la un alt nivel decât acela al angajării etice. O concepție minimală a datoriei presupune un universalism ancorat în recunoașterea unei apartenențe comune, dar cu convingerea existenței mai multor fețe/dimensiuni ale umanului în om. “Un umanism desigur, dar care se bazează pe

conștiința unei radicale imperfecțiuni a umanității, spre a desluși condițiile care o vor face să devină demnă de ea înșăși” (p. 99, Pierre Bouretz: “Entre éthique, juridique et politique – une triangle humanitaire”, în ESPRIT, numero 7, juillet 1994).

Vechiul și noul universal

Sub acest titlu încercăm o paralelă, adică o sumară comparație, între universalul clasic al filosofiei (cum îl construiește Prof. Motzkin) și noul universal revendicat de cibercultura actuală (precizat de Prof. Lévy). Am folosit pentru această confruntare de atitudine, dar și de altitudine culturală, sugestia utilă a lui A. Mihalache: “Utopia filosofiei, Republica lui Platon, de pildă este VIZIONARĂ, ea oferă o Icoană care covârșește percepția empirică și o supune propriilor ei reguli. Utopia intelectului nu are o dimensiune ascensională, ea nu este vizionară, ci imaginară doar... Diferența dintre ideal și real este, în cazul abordării intelectuale, o problemă de gradualitate, nu de eterogenitate” (p. 15, Cyberspațiul ca utopie). În care domenii, se întreabă Prof. A. Mihalache, incursiunea pentru recunoașterea existenței ciberspațiului, a dat rezultate pozitive? Cu alte cuvinte, care domenii au răspuns “prezent”: ontologia, ideologiile, antropologia, sociologia, economia, politica, cunoașterea (știința), literatura (imaginația și iluzia), arta (reprezentarea plastică) și ruga (religia). De asemenea, am avut în vedere lucrările recente ale celor doi autori menționați, unul filosof (L. Motzkin, ¹What is Philosophy?), iar celălalt savant preocupat de cogniție (P. Lévy, ²Le Cosmos pense en nous?).

Să vedem ce înseamnă, în linii mari, universalul clasic al filosofiei (de zece ori “nu!”): Filosofia nu este o activitate obișnuită, ea presupune o anumită extravaganță; iar filosoful este un personaj ciudat, prin revenirea continuă la obsesia autodefinirii (identificarea sinelui). De exemplu, Socrate era un pedagog ironic și un contestatar politic, a fost pedepsit pentru că era antireligios și nu era un cetățean conformist, ci recalitrant. Apoi filosofia nu este națională, ci mai curând antinațională (Fr. Nietzsche). De altfel, crede Prof. Motzkin, filosoful nu este un copil al timpului, nici măcar unul vitreg. Filosoful nu este prietenos, ba chiar atacă falșii înțelepți (sofiști), totodată e dușmanul poezilor (fanteziști). Astfel, filosofia nu înseamnă apropiere de intelectuali, ci demascare a falșilor curtezani ai Sophiei, cei care caută răsplătă monetară sau pur și simplu politică. Filosoful nu e prietenul producătorilor de ideologii, el invită la căutarea prezumțiilor fundamentale. Filosofia nu se ocupă cu probleme contemporane (avort sau euthanasie), nu-și pierde vremea cu politica publică și cu agitația jurnaliștilor. Își impune probleme permanente prezente, existente oricând și oriunde în lume. Oricum, filosofia nu se împacă vreodată cu tendințele și modelele temporale...

Iar acum să menționăm, pe scurt, ce presupune noul universal (de zece ori “da!”): Cibercultura evidențiază o nouă esență, iar ciberspațiul este vectorul universalului deschis. Noul universal exprimat de cibercultură își asumă nedeterminarea unei semnificații globale. Extinderea ciberspațiului amplifică universalul, iar lumea

¹A.L. Motzkin, What is Philosophy? în PHILOSOPHIA, vol. 28, nr.1-4, june 2001, p.67-71

² Pierre Lévy, Cosmosul gândește în noi?, tr. rom. în vol. HERMENEUTICA ȘI ONTOLOGIA CALCULATORILOR, coord. GG Constandache și St. Trăușan-Matu.

informațiilor e tot mai puțin totalizabilă. Universalul ciberculturii n-are centru sau linie directoare: e gol, lipsit de conținut, (specific). Cu alte cuvinte, admite toate conținuturile. Nu selectează încărcătura semantică a entităților conectate (generos). Universalitatea ciberspățiului (procesul general de interconectare) are răsfrângeri imense (influențe) în viața culturală, politică și economică. Transformă efectiv condițiile de viață ale societății... Acest universal nedeterminat este imprevizibil, prin permanenta reorganizare a rețelei globale de către fiecare nod nou introdus. Ciberspățiul este sistem al sistemelor, dar și sistem al haosului. Transparența tehnică e deschisă unor sensuri tot mai opace. Este un labirint extensibil, mobil și astfel universal (universalizabil). O universalitate fără semnificație centrală înseamnă sistem al dezordinii sau transparență labirintică. Cu alte cuvinte: esența paradoxală a ciberculturii își asumă universalul fără totalitate. Saltul în pragmatica clasică a comunicării (diferența dintre oral și scris) a ridicat probleme de receptare și interpretare (distanțare a contextului față de mesaj). Soluția mesajelor universale (știință, religie, drepturi) constă în stabilizarea sensului sau semnificației, într-o universalizare totalizatoare. Noua universalitate dezvoltă și distribuie sistemul interconectând pentru mesaje cu conținuturi variabile acele comunități virtuale emergente consecvent schimbătoare.

Să alăturam aceste liste de caracteristici încercând să găsim în lucrarea NAVI-GÂND-IND argumente pro și contra omogenizării lor. Astfel, după L. Motzkin, filosofia reprezintă un subiect care nu are legătură cu nici un alt subiect de cercetare specializată. Iar întrebarea “Ce este Filosofia?” îi apare ca o temă extravagantă, ca și activitatea filosofică, eminentemente vagă sau evazivă, aproape de nedescris. Pentru P. Lévy, departe de a fi o subcultură a celor împătimiți de Network, cibercultura este expresia unor mutații majore în însăși esența culturii. Datorită omniprezenței informațiilor, documentele interactive interconectate, ca și telecomunicațiile reciproce, respectiv asincrone dintr-un grup sau dintre grupuri, conferă caracterul deteriorant și virtualizator al ciberspățiului, transformându-l în vectorul unui univers deschis. Iar în cuvintele lui A. Mihalache: “Omenirea a învățat, în fine, că realitatea nu trebuie schimbată, ci marginalizată, redusă la pretextul unui discurs fondator”(p. 32). Amintindu-ne că, după L. Motzkin, filosoful este o persoană ciudată, care se identifică cel mai bine datorită preocupării obsedante de a se autodefini, înțelegem mai ușor precizarea oferită de A. Mihalache: Numai când modernismul era încă la putere, el cerea modificarea realității în conformitate cu noul discurs, deci nu o reconfigurare a ei după noile imagini...

Amintim că Socrate era un turbulent, chiar o plagă veritabilă, insistă L. Motzkin, în Grecia antică, mai precis la Atena. Ca filosof, el nu era de acord cu părerile îndeobște acceptate. A plătit cu viața, se știe, nonconformismul său religios și politic, obsesia de a pune întrebări și de a pretinde răspunsuri pe care el însuși considera că nu le cunoaște dinainte (maieutica). Întrucâtva asemănător, A. Mihalache argumentează: “Nucleul utopic al ciberculturii împinge realul departe și se preocupă doar de construcția practică a noului tărâm ideal care este ciberspățiul” (p. 15, Navi-gând-ind). Intr-adevar, cibercultura este expresia unui nou Universal, diferit de formele culturale care l-au precedat, până astăzi, fiind construit pe nedeterminarea oricărei semnificații globale. Cu cât ciberspățiul este

mai extins, cu atât devine mai “universal”, cu atât lumea informațiilor este mai puțin totalizabilă.

Altădată, delictul major al lui Socrate a fost considerat că nu era un bun atenian și, cu atât mai puțin, un grec adevărat; deoarece nu credea și nu pune în practică ceea ce grecii autentici considerau ca atare. După Socrate, elevul său, Platon, și după el, elevul său, Aristotel, apoi urmașii acestora au apreciat că filosofia nu este greacă sau romană, așadar nici germană, franceză sau rusă... Universalul ciberculturii nu posedă centru sau linie directoare. Este gol, lipsit de orice conținut anume – sau, mai degrabă, admite toate conținuturile, deoarece nu face decât să pună orice punct (nod) în contact cu oricare altul, indiferent de încălcarea semantică a entităților în discuție. Nu suntem prea departe de anticul Tao (Dao)

“care se aseamnă unui recipient fără pereți.

Turnăm în el, dar rămâne pururi neumplut:

Este atât de adânc! Pare izvorul a tot ce ființează!...

Cât este el de nesfârșit. Apare îndoielnic chiar că există!”

(Lao-Zi, Dao-De Jing, Ed. Imperator, 1999, p. 18).

Ceea ce se regăsește, parțial, în formularea lui A. Mihalache: “Mediul culturii cablate este un spațiu al multiplicității tolerante, astfel încât ar fi de așteptat ca proiectele artistice dezvoltate pe web să fie libere de orice ingerințe ideologice” (p. 216).

Filosofia pare să fie, subliniază Dl. Motzkin, într-un mod misterios, fără naționalitate, ba chiar mai mult: anti-greacă, anti-romană, anti-franceză, anti-germană și desigur, anti-rusă... Nietzsche credea că germanii sunt cel mai rău popor din lume, iar ceva mai târziu Th.Mann se considera singurul și chiar ultimul german. Ceea ce nu înseamnă, astăzi, că Universalitatea ciberspațiului este neutrală sau fără consecințe, de vreme ce modalitatea sa majoră de manifestare, procesul general de interconectare, are de-acum și va continua să aibă repercursiuni imense în viața culturală, politică și economică. Însuși acest fapt transformă efectiv condițiile de viață ale societății. După expresia lui A. Mihalache, “Societatea postindustrială a adus cu sine mediul culturii cablate, generator al unui nou spațiu public, ciberspațiul. Trecerea în virtual nu mai înseamnă evaziune, ci interacțiune, comunități originale se încheagă prin schimburi informaționale care transcend granițele spațiului profesional și ale celui familial”. Spațiul public se reinventează ca teritoriu virtual, multimedial și intercultural.” (p. 95).

Așadar, cel puțin în opinia Prof. Motzkin, filosoful nu pare a fi copilul vremurilor sale, nici măcar copilul vitreg al acestora. După A. Mihalache: “Fiecare religie oferă o tehnică de transformare a ființei umane, pentru a realiza spargerea de nivel, transcenderea limitărilor, eliberarea de mecanicisme ignoranței” iar “Marele proiect al omului nou avea să fie deviat de la transgresarea limitelor umane naturale înspre construcția omului artificial, al umanoidului, model (în sens științific), dar și surogat al creației Divine” (p. 62-63). De altfel, suntem în fața unui Universal nedeterminat, și acesta are tendința de a rămâne nedeterminat, deoarece fiecare nou nod de pe acest Network de rețele, constant în extindere, poate deveni un producător sau un transmițător de informații noi și imprevizibile; își poate reorganiza o parte a conectării globale pentru propriile scopuri.

Într-o exprimare sugestivă, aproape poetică, a lui A. Mihalache: “Monitoarele computerelor sunt uși magice, adevărate porți ale percepției, intrări în Împărăția în care putem exista ca ființe în întregime libere, nesupuse limitărilor corporalității” (p. 16).

Începând cu Socrate și Platon, consideră Prof. Motzkin, filosofia dușmănește și atacă incontinuu pe cei care se dau drept înțelepți, adică pe softiștii atoateștiutori. În lucrarea sa, binecunoscută, A. Moles (Sociodinamica culturii, p. 373, Ed. șt., Buc.) se întreba, cu îndreptățire: “Cultură mozaică sau cultură privatizată?”, pledând împotriva arhivării permanente sau a conservării pentru muzeul personal. Deoarece acest Cyberspațiu, conceput ca sistem al sistemelor, este, chiar din acest motiv, și sistemul haosului. Deși reprezintă cea mai recentă realizare a transparenței tehnice, datorită activității sale diversificate nelimitat este deschis la sensuri oricât de opace. Sistemul trasează și retrasează forma unui labirint extensibil, mobil, fără a avea un plan posibil, un labirint universal, pe care nici un Dedal nu l-ar putea imagina. Așa cum subliniază A. Mihalache: “Divorțul dintre hipertext și mediul hârtiei scrise a lansat voga postmodernismului” (p. 200).

În interpretarea Prof. Motzkin, filosofia pare să fie o îndepărtare față de intelectuali; ea demască, atât creatorii sau poeții (ca fiind scriitorii de ficțiune) sau autorii de minciuni frumoase, cât și profesorii de ignoranță, care vehiculează tot felul de păreri drept înțelepciune, adaptându-și comerțul intelectual, pe scurt, “marfa”, la cerințele pieței și auditoriului. Astăzi, această universalitate lipsită de semnificație centrală, acest sistem de dezordine, această transparență labirintică pe care, împreună cu Prof. Pierre Lévy, o vom numi Universal fără totalitate, reprezintă esența paradoxală a ciberculturii. Ea poate fi deplin înțeleasă din perspectiva schimbărilor petrecute mai înainte în cadrul a ceea ce se consideră a fi pragmatica comunicării. Pentru A. Mihalache, “Cultura emblematică a secolelor manierismului și barocului poate fi un bun îndrumar ortostilistic pentru limbajul multimedial al culturii cablate. Ca și emblemele, obiectul multimedial trebuie să asocieze sunetul, imaginea și textul într-un ansamblu sinergetic, expresiv și lipsit de redundanță” (p.172).

Infrafracțiunea comună a poezilor și a sofșiștilor, deși par să se hrănească îndeosebi cu idei, ne sugerează L. Motzkin, este că nu sunt sincer curtenitori pentru Sophia, altfel spus, ei caută răsplata politică sau pur și simplu monetară. Prof. A. Mihalache adaugă, în noul context, o mențiune convergentă: “Dacă facilitățile tehnologice spectaculoase ale informaticii n-ar fi supuse unei inspirații culturale de calitate ca, de pildă, limbajul emblematic, ele s-ar irosi în reproducerea procedeeleor desuete ale recent defunctei ere industriale” (p. 172).

Cerința clasică, subliniată de L. Motzkin, era ca filosofii să se ferească de a fi înregimentați și motivați ideologic. Poeții și sofșiștii antici, respectiv intelectualii și profesorii de astăzi, sunt culpabili ca producători de ideologii. În accepția tradiției platonico-aristotelice și a filosofiei transcendente, filosofia nu este nici de stânga, dar nici de dreapta, astfel că nu trebuie să fie nici liberală, nici conservatoare. Începând cu Platon, într-adevar, filosoful își pune întrebări cu privire la prezumțiile, dacă nu cu privire

la principiile fundamentale (pe atunci ale tiraniei sau democrației). Pentru A. Mihalache, "Oamenii integrați în spațiul rețelelor informaționale se sustrag autorității publice care veghează doar asupra spațiului fizic, dominându-l prin intermediul șoselelor și radioreleelor... Conceptul de politic articulat pe comunitățile deterritorializate se desprinde de aspectele autoritare ale exercitării puterii, păstrând însă esența sa atemporală, respectiv criteriul distincției dintre aliat și inamic" (p. 126).

Cartea de filosofie (morală, la Aristotel), insistă Prof. Motzkin, este bizară, deoarece nu se ocupă de probleme contemporane (avortul și euthanasia), nu se interesează de politică publică și jurnalism. Așadar, filosofia clasică nu are în vedere soluții pentru dezbateri curente, ci discută probleme permanente prezente, ce confruntă ființa umană oricând și oriunde. Astfel de întrebări, nu toate la fel de sonore astăzi, sunt: cum să-ți înfrânezi pasiunile, ce este prietenia și dacă plăcerea este tot una cu fericirea? Să ne aducem aminte că Universalul bazat pe scriere (static) rămâne prin definiție de factură totalizatoare. Potrivit concepției în discuție, cibercultura repune în vigoare coprezența acestor mesaje "universale" cu contextele, care existau în epocile societăților orale, dar la altă scară, pe o orbită complet diferită. Așa cum constată A. Mihalache: "Mulți analiști au remarcat similitudinea dintre organizarea în rețelele deterritorializate a grupurilor teroriste cu structura deschisă și distribuită a ciberspațiului. Mai mult, INTERNET-ul constituie un instrument eficace de corelare între celulele organizațiilor, de aceea ne așteptăm ca justiția infinită să aibă consecințe importante pentru cultura cablată" (p. 150).

În principiu, filosoful trebuia să se ferească de a supune cercetarea (meditația, reflecția) unor tendințe și mode ale timpului real. Nu trebuie înșelată Sophia, spune Prof. Motzkin, nu trebuie transformată într-o servitoare, a toanelor momentane, a vreunei amante politice trecătoare... Ne asociem păreri exprimate clar, fără menajamente, a Prof. A. Mihalache: "Cibercultura lichidează postmodernismul în sensul propriu al cuvântului, transformându-l într-un lichid, prin dizolvarea în mediul acid al noilor mari teme" (p. 196). De altfel, noua universalitate nu mai este rezultatul vreunei autosuficiențe a textului, al unei fixități, sau independente (autonomii) a sensului, deoarece imersiunea în rețele a făcut ca acest lucru să fie mai puțin necesar. Sistemul se dezvoltă și se răspândește o dată cu interconectarea mesajelor cu alte mesaje, prin permanenta lor conectare la comunitățile virtuale emergente, care le insuflă o semnificație variată și consecvent schimbătoare.

Limite și provocări ale culturii

"Bunul gust depășește *regula* strictei imitări, chiar dacă aceasta este indicată de școală și de pedanți, în favoarea unei imitări *creatoare*, care adaugă formelor caracter poetic, le exagerează, le mărește, le corectează și le înfumusează." (S. Kofman)

Cultura se poate defini la intersecția a două polarități, deoarece este opusă atât la ceea ce se menține în subcultură sau incultură și, totodată, la ceea ce se consideră a fi lumea insesizabilă sau ocultă. Este cultură tot ceea ce se manifestă și apare cu un anumit grad de elaborare, reprezentând valoare socială sau transcendentă și, de asemenea, ceea ce se deschide explicației istorice, presupunând reguli sau norme. După cum aprecia Tudor Vianu, "Filosofia culturii generalizează asupra materialului pe care îl procură științele

speciale (istorice, economice, juridice, filosofice etc), în același fel în care filosofia naturii generalizează asupra rezultatelor pe care i le oferă științele particulare ale naturii” (Filosofia culturii, în vol. 8, OPERE, Ed. Minerva, 1979, pag. 151).

Cultura pretinde autodepășire, adică detașare de incultură. Dar incultura nu înseamnă totdeauna ceea ce este natural, deosebit de ceea ce este cultură, artificiu sau convenție, ci mai curând vulgaritate sau kitsch, confuzie de valori. Aceasta pretinde o delimitare. Pe de altă parte, ocult este ceea ce scapă explicației rezonabile, reprezintă ceea ce nu are cifru, spre deosebire de ceea ce este previzibil, de ceea ce ascultă de anumite conformisme, ce asigură inteligibilitate. Aceasta reprezintă o provocare a culturii. Trăirea în orizontul misterului, scria Blaga, atrage după sine, cu devorantă necesitate, dorința de revelare. Astfel va fi întreținut, credea Blaga, destinul creator al omului, care produce cultură în virtutea existenței sale în orizontul misterului. Prin angajarea omului în cultură, orizontul lumii date se subsumează misterului, dar ca făuritor de civilizație, omul absoarbe (virtualizează) orizontul misterului, devenind secundar în raport cu cel al lumii date“. Ar trebui elaborată o filosofie dinamică, care să utilizeze puterea creatoare a ideilor spre a dirija evoluția conceptelor însăși, într-un proces de retroacțiune, pentru a învinge acțiunea dezorganizatoare a forțelor tehnice” (A. A. Moles, Socio-dinamica culturii, Ed. șt., 1974, p. 388). În concepția lui Lucian Blaga, cultura prezintă aspecte criptice (ascunse) și fanice (manifeste), deoarece este un permanent proces în care se confruntă cunoașterea și creația. Adică, unde se dovedește neputincios intelectul sau insuficientă rațiunea, încercăm sugestii de soluții cu imaginația.

Pe scurt, putem spune despre cultură că se limitează prin tot ceea ce reprezintă subcultură sau incultură (lipsurile sau omisiunile ei), dar totodată că se consideră provocată de tot ce înseamnă ocultism sau simplă ocultare tainică. Subliniem că și reciproca este valabilă: incultura e provocare, iar ocultismele sunt limitări. Mediile electronice, telecomunicațiile și informatica proliferază și nu conțin să se integreze într-o rețea numerică uriașă. După ce am pătruns în spațiul interplanetar, putem intra – cu ajutorul științelor cognitive – în spațiul interior al creierului și al minții. După cum sublinia Pierre Lévy: “Opoziția dintre tehnostiințe și cultura reflexivă reprezintă astăzi principala resursă de incultură” (p. 9, Les nouveaux outils du savoir, Ed. Descartes, 1992). Deoarece realitățile virtuale analizează și transformă procesele perceptive, iar sistemele de modelare și simulare metaforizează, prelungind imaginația, deoarece hipertextele explicitează și modifică cele mai vechi cunoștințe de hermeneutică, se poate observa că tehnica participă, tot mai direct, și într-un mod tot mai complex, la edificarea, la reconstruirea, obiectului de interes al filosofiei și umaniștilor de odinioară. Totuși, literatura, filosofia și cultura umanistă în general rămân purtătoare de tradiție multimilenară, de reflecție asupra cunoașterii, semnelor și comunicării. După cum se exprimă A. Mihalache “între timp, post-modernismul, ca doctrină acceptată, singura politic corectă a anilor liberali, a diminuat interesul atât pentru schimbarea globală a societății, cât și pentru ocuparea pozițiilor-cheie în vechiul dispozitiv cultural.” (p. 32, Contracultura și Cibercultura).

În loc de concluzie

"Ochiul, care se află în fața unei configurații accentuat *polisemantică*, are la dispoziție două puncte de referință, chiar dacă acestea sunt *elementare*: sesizează direcții preferate și aluzii ale unor relații" (U. Ecco)

Dacă ar trebui să propunem unui dicționar explicativ termenul nou UNIVERSAL, atunci am scrie următoarele determinări principale:

- ceea ce aparține universului Network este nedeterminarea semnificației globale;
- aceasta se extinde asupra întregii lumi a informațiilor, dar cu neajunsul imposibilității de a totaliza aceste elemente de ciber spațiu;
- noul universal cuprinde tot ceea ce există, fiind comun tuturor, dar și imprevizibil, datorită reorganizării permanente din inițiative diferite;
- este general sau obștesc, adică presupune repercursiuni asupra vieții culturale, politice și economice, interconectarea nefiind neutrală;
- deși nu este unic legatar, include și mesaje universale, de genul scrierilor științifice, religioase sau de drept, cu apropieri de sens și semnificație;
- este mondial, în înțelesul unei transparente labirintice, adevărat sistem al haosului și dezordinii;
- noul universal are deja celebritate, este vestit și chiar ilustru, în comunitățile virtuale emergente ce beneficiază de semnificația lui variată și consecvent schimbătoare;
- posedă cunoștințe din toate domeniile, cu alte cuvinte: deși pare vid, gol de orice conținut anume, el este fără centru și linie directoare, totuși admite toate conținuturile, legând fără discriminare a încărcăturilor semantice orice punct cu oricare altul, toate entitățile în discursul universal (cibercultura);
- reprezintă o altă cultură generală, de o mare vastitate, transparența tehnică asumându-și chiar sensuri opace;
- noul universal pare bun în orice situație, veritabil panaceu fără excepție, deschis prin imersiunea în rețele și permanența interconectării mesajelor.

După cum spunea cu îndreptățire anticul Heraclit: "Logosul se sporește singur"...sau, cu alte cuvinte, ... "totul curge".